

Anu Raudsepp

Ajalooallikad koolitunnis

Sisukord

Eessõna	4
1. Kirjalikud allikad	5
1.1. Tekstianalüüsi üldpõhimõtted	5
1.2. Kõne	15
1.2.1. Kõne analüüsi üldpõhimõtted	15
1.2.2. Poliitilise kõne eripärad	17
1.3. Laulud	20
1.3.1. Laulude liigid	20
1.3.2. Laulude metoodika	24
1.4. Meediatekst	25
1.4.1. Meediateksti analüüsi ja tõlgendamise üldpõhimõtted	25
1.4.2. Meediatekstides probleemi analüüs	26
1.4.3. Vaenlase kuvandi loomine meedias	28
1.5. Erialakirjandus	30
1.6. Õpik	32
1.6.1. Ajalooõpikud õppevahendina	32
1.6.2. Õpikud ajalooallikatenä	34
1.7. Ajalooline romaan	38
2. Pildiallikad	41
2.1. Pildianalüüsi üldpõhimõtted	41
2.2. Piltide kasutamise eesmärgid koolitunnis	44
2.3. Foto	47
2.3.1. Fotode analüüsi üldpõhimõtted	47
2.4. Karikatuuri analüüsi üldpõhimõtted	52
2.5. Plakat	55
2.5.1. Plakati analüüsi üldpõhimõtted	55
2.5.2. Reklaamplakat	56
2.5.3. Poliitiline plakat	57
2.6. Film	60
2.6.1. Filmikeel	60
2.6.2. Filmi analüüsi üldpõhimõtted	61
2.6.3. Dokumentaalfilmi analüüsi eripärad	61
2.6.4. Ajaloolise mängufilmi analüüsi eripärad	63
2.7. Ajalookaardid	64
2.7.1. Ajalookaartide kujunduselemendid	64
2.7.2. Ajalookaartide koostamise eesmärgid	66

3. Esemelised allikad

77

3.1. Esemeliste allikate analüüsi üldpõhimõtted	71
3.2. Liigutavate esemeliste allikate kasutamise eesmärgid ajalooõppes	73
3.3. Ehitised	77
3.3.1. Ehitise analüüsi üldpõhimõtted	79
3.3.2. Ehitiste kasutamise eesmärgid koolitunnis	79
3.4. Mälestusmärgid	83
3.4.1. Mälestusmärkide analüüsi üldpõhimõtted	84
3.4.2. Sõjamälestusmärgid	92
3.5. Esemeliste allikate kasutamine õppetöös	96

4. Ajalooteadvus ja ajalooallikad

99

4.1. Ajateadvus	99
4.2. Reaalsusteadvus	102
4.3. Historismiteadvus ja ajalooallikad	108
4.4. Identiteediteadvus ja ajalooallikad	110
4.5. Poliitiline teadvus ja ajalooallikad	112
4.6. Sotsiaal-majanduslik teadvus ja ajalooallikad	116
4.7. Moraaliteadvus ja ajalooallikad	119

Eessõna

Õppematerjal „Ajalooolikad koolitunnis“ on mõeldud praktiliseks abivahendiks õpetajatele ja õppijatele, kes soovivad kasutada ajalooõppes mitmekesiseid allikaid teadlikult, eesmärgipäraselt ja metoodiliselt. Ajaloo mõistmine ei sünni üksnes faktiteadmiste omandamisest, vaid eelkõige oskusest küsida mineviku kohta asjakohaseid küsimusi, analüüsida allikaid kriitiliselt ning seostada neid ajaloolise konteksti ja tänapäevaga.

Õppematerjal keskendub ajaloolise mõtlemise kujundamisele, käsitledes põhjalikult kirjallike, visuaalseid ja esemelisi allikaid, samuti ajalookaarte, filme ja õpikuid kui ajalooõpetuse olulisi töövahendeid. Iga allikaliigi puhul tutvustatakse analüüsi üldpõhimõtteid ning avatakse selle kasutamise eripära koolitunnis. Materjal on üles ehitatud nii, et see toetaks õpetajat õppetöö kavandamisel ja aitaks õppijal samm-sammult arendada allikate mõistmise, tõlgendamise ja hindamise oskust.

Käsiraamat pakub rohkelt konkreetseid näiteid Eesti ja maailma ajaloo kohta ning seob metoodika poliitilise, kultuuri-, majandus- ja sotsiaalajalooliste teemadega. Erilist tähelepanu pööratakse allikate usaldusväärsusele, perspektiivile, ideoloogilisele mõjule ja eetilistele küsimustele, mis on tänapäeva infoühiskonnas eriti tähtsad.

Õppematerjal sobib kasutamiseks ajaloo- ja teiste sotsiaalainete tundides ning on toeks ka uurimis- ja loovtööde juhendamisel. Samuti leiavad sellest tuge humanitaar- ja sotsiaalainete üliõpilased. Materjal tugineb autori pikaajalisele õpetamis- ja uurimiskogemusele ning rahvusvahelisele ajaloodidaktika alasele teaduskirjandusele.

Loodame, et siinne käsiraamat aitab muuta ajalooõpetuse sisukamaks, allikapõhisemaks ja mõtestatumaks ning toetab õppija kujunemist kriitiliselt mõtlevaks, sallivaks ja vastutustundlikuks ühiskonnaliikmeks.

1. Kirjalikud allikad

Kirjalikud allikad edastavad sündmuse, isikute, ehitistega jm seotud infot, emotsioone, eri-arvamusi jms.

Kirjalikud algallikad (originaalid) on käsikirjad (päevik, kiri, mälestused, tõend, kõne jm) ja tõendatud trükised (isikut tõendav dokument, tunnistus, tõend, leping jm). Algallikad võivad olla ka publitseeritud. Algallikad on alati originaalkeeles.

Kirjalikud sekundaarsed allikad on reeglina ühe või mitme allika info põhjal koostatud tekstid (ajaleht, ajaloo uurimus, õpik jm). Koolitunnis saab kasutada sekundaarsete allikatenäiteks ka kirjandustekste või nende katkendeid (ajalooline romaan, luuletus, laul). Tõlked on sekundaarsed allikad.

1.1. Tekstianalüüsi üldpõhimõtted

Teksti autor

*Kes on antud teksti autor?
Milline on autori taust (eriala, haridus, päritolu)?*

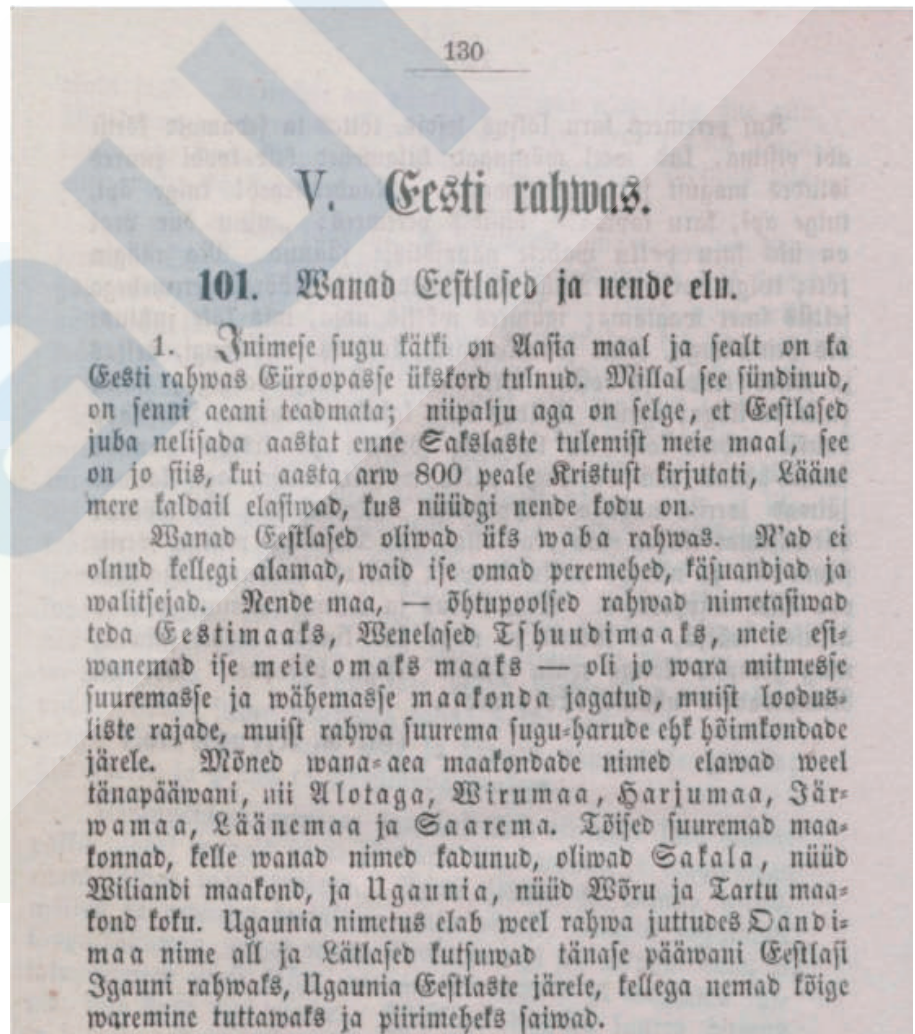
Näide. Carl Robert Jakobson, „Kooli Lugemise raamat“ (Tartu: H. Laakmanni trükikoda, 1875), lk 130.

Selgitus

Carl Robert Jakobson kasutas oma õpikus erinevate autorite tekste, millele ka viitas. Peatüki „Eesti rahvas“ teema „Vanad eestlased ja nende elu“ kirjutas kirikuõpetaja Jakob Hurt, kes oli oma aja üks parimaid Eesti ajaloo tundjaid.

Teksti eesmärk

Mida tekstiga taotletakse (pärandamine, ähvardamine, jäädvustamine, tõendamine, põhjendamine, nõudmine, selgitamine, hindamine, reklaamimine, mõjutamine, mälestamine jm)?

Näide. TRÜ eesti keele eksami pilet 11. mail 1954.

Selgitus

Eksamipileti küsimuste eesmärk on kontrollida üliõpilaste eesti keele teadmisi.

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Arsti-, Õigus- ja Mat.-Loodus teaduskond

Eksamipilet nr. 4

Õppeaine nimetus Eesti keel II kurs. russist.

1. Lydia Koidula lapsepõlv. Vastase kirikivi

2. Mitmuse osastav.

3. Harjut. 27, 30. (VI)

Kateedrijuhataja Joh. Veski

11 " V 1954 a.

«T. K.» Tartu, 1719 V 52 30 000

Teksti loomise aeg ja ajalooline kontekst

Milline on teksti loomise ajalooline kontekst, mida peab selle mõistmiseks teadma?

Näide. Maarja pihtkonna leerilaste nimekiri 27. juunil 1948.

Selgitus

Maarja pihtkonna leerilaste õnnistamine 27. juunil 1948 toimus stalinismi ajal, kui kirik oli Nõukogude Liidus põlu all ja selle tegevust piirati tugevasti. Hoolimata ateistlikust propagandast oli leeriõpilaste nimekiri väga pikk, kokku 76 nime, mis näitab väga suurt huvi kiriku vastu. Eesti kultuuriloos oluline Maarja kirik purustati 1941. aastal sõjategevuse käigus. 3. mail 1948 moodustati Maarja kogudusest Peetri koguduses Maarja pihtkond.

Laulud

Maarja pihtkonna

Leerilaste õnnistamisel

1948. a.

27. juunil

Tartu Peetri kirikus.

Leeriõpilased

1. Arder, Urve	40. Tooming, Laine
2. Bokler, Martin	41. Vahi, Aino
3. Elender, Linda	42. Vuks, Voiko
4. Ertnann, Aino-Amanda	43. Värnomaasing, Irene
5. Haavaste, Endla	
6. Herm, Silvi	44. Anderson, Endel
7. Jänes, Helge	45. Ansip, Kalju
8. Juriado, Juta	46. Int, Lembit
9. Kapp, Maria	47. Kald, Alfred
10. Koms, Aime	48. Korden, Kalju
11. Kruus, Erna-Loreida	49. Korre, Hugo
12. Kind, Linda-Loreida	50. Kiiptu, Elmar
13. Kõvel, Helju	51. Kiisel, Elmar
14. Laurits, Aino	52. Kikerpill, Heino
15. Lillo, Rossina	53. Kolli, Harry
16. Lodi, Oie	54. Kudu, Aksel
17. Loike, Erna	55. Kõlu, August
18. Mahla, Aino	56. Kõharson, Elmar
19. Manna, Helju	57. Laine, Richard
20. Manna, Salme	58. Lepik, Peeter
21. Marso, Maimu	59. Liike, Peeter
22. Mäkingas, Maria	60. Mahla, Aksel
23. Müntsepp, Gunda	61. Maist, Oskar
24. Nursi, Melonie	62. Muna, Evald
25. Piirmann, Silvina	63. Müntsepp, Manivald
26. Pind, Silvia	64. Opmann, Endel
27. Proosu, Alma	65. Pass, Osvald
28. Pulla, Leili	66. Pötel, Olev
29. Pussik, Hilda	67. Pötel, Uno
30. Põval, Aurelie	68. Puidik, Edgar
31. Rahla, Lydia	69. Põntsepp, Edgar
32. Saare, Herta	70. Rehase, Kalju
33. Seppenen, Lydia	71. Reimann, Olev
34. Sildever, Leida	72. Rosenthal, Kalju
35. Soots, Helju	73. Silm, August
36. Sugassepp, Laine	74. Treier, Raimund
37. Supp, Valve-Esmaralda	75. Vija, Kalju
38. Suurvarik, Marie	76. Vissak, Karl
39. Tuross, Helju	

255 Toomastriiki, Tallinn 7, 13000 5 48 MR 65590

TK. VI 48, 1308 1165

Viisil: Ma kummardan sind, armuvägi. P. 445.

Suur Issand, Sinu palge ette Me harduses nüüd astume
Ja oma elu Sinu kätte Me palvetades anname.
Oh saada, vägev Isa-käsi, Meil usku, mis ei ilal väsi!

Uut vaimu meile, Issand, anna Ja uude me südamed;
Meid valgusriiki armust kanno, Meil' näita õiget eluteed!
Su juures armu, rahu palju, Kes oled päike, kilp ja kalju!

Jää ikka meie eluteele — Me truaks Sull' jääme surmani!
Vii oma lapsed õnnemaale, — Me kuningas, Sa alati!
Meid saada läbi rõõmu, valu, Sa meie päike, õnn ja elu!

Õnnistamise kõne.

Viisil: Jeesus, surma äravõtja. P. 300.

Ülempreester, pane Sina Oma rinna kilbisse
Nende nimed, keda täna Palvekäkel kannare.
Armujärje ette toome, Paludes siin seisma jääme:
Ülempreester, armuga Meie lapsi pühenda!

Ilmakõrvest läbi minna On neil tuule, tormi käes,
Rändamisel püha linna Tuhat takistust on ees;
Hing, see hüüab ülespoole, Elha püüab maise maale;
Ülempreester, armuga Meie lapsi juhata!

Sinule nüüd töötavad Noored hinged ustavust,
Et nad selle sisse jäävad, Anna ise õnnistust,
Võta Sa neid julgustada, Vaimuväes valgustada;
Ülempreester, armuga Meie lapsi õnnista!

Leerilaste õnnistamine.

Viisil: Ma tahan jätta maha. P. 245.

Mu karjane Jehoova, Mu õige abimees!
Et muude peale looda Siin ilmaletu sees.
Kui tõusvad tormid, tuuled Ja vaevab viletsus,
Sull' hüüavad mu huuled: „Mu õnn ja õnnistus!“

Nii ilmaletust läbi Ma rändan Sinuga.
Et hädaoh, ei häbi Mind ilal ehmata,
Kui aga vaevas, valus, Mu ainus aitaja
Ja õige usu alus on Õnnistegija.

Usk toob mul taeva rahu Ja õnne ülevalt.
Et muremõtted mahu Mu hinge ilmateelt.
Mu süda ihkab Sulle, Sa kallis Karjane!
Oh, ole abiks mulle, Vii eluteele!

Jutus.

Viisil: Kõik kallis hinge õnnistus. P. 201.

Kui meie Jumal meiega Ja annab abi maale,
Ta na'ale võime toetuda Ja loota Tema peale;
Sest lõpku meil kõik kartus siin,
Me Jumal meie kindel linn, Tall' au ja kiitus olgu!

Teateld. Rahusoo.

Viisil: Võitle hästi, kui sind Jumal. P. 63.

Issand, helde üle kõige, Ole minu abimees,
Ükski hing ei ole õige Sinu püha palge ees.
Ara kohtusse nüüd mine Oma sulasega Sa,
Sinu arm on imeline, Patud annab andeks ta.

Issand, minu Halastaja, Möista võlast lahti mind,
Oma terve eluaja Teenida siin tahan Sind.

Piit ja armulaud.

Viisil: Minu süda, rõõmustele. P. 305.

Armastus, mis igavene, Kutsub sind nüüd inimese,
Heldesti sull' vastu tõttab, Oma lauale sind võtab,
Tahab sööta sind ja joota, Temalt õnnistust nüüd oota,
Tema armu sees on saada, Mis võib valu vaigistada.

Jeesus juhatus võib anda Sulle, kelle koorem kanda.
Kui su tee on okkiline, Kui sul raske võitlemine,
Tema kingib rahu sulle, Vaevatule, väsinule.
Tema lisab rammu sulle, Tema kinnitab su sammu.

Kui ta juurde usus ruttad, Oma häda kaebad, nutad,
Et ta sind siis lükka välja, Kustutab su janu, nalja,
Viib sind noore rohu maale, Eluveele sügavale,
Kosutab sind heldel käel, Trööstib imelisel väel.

Igavesti täna Teda, Et teeb sulle kõike seda,
Mis su õnnistuseks vaja — Sinu vägev Lunastaja.
Jää ta omaks ustavuses, Teeni Teda tõsiduses,
Ela ikka rõõmuks Talle, Ihu, hinge aitajale.

Lõpuliturgia.

Viisil: Tulge, ristinimesed. P. 288.

Lase ustavaks mind jääda Sinu küljes otsani,
Et süü, valu ega häda Mind ei rõhuks koguni.
Jeesus, Sinu valgustus Olgu minu rõõmustus;
Kuni rändan okasrada, Saatjaks tõde otsiv süda.

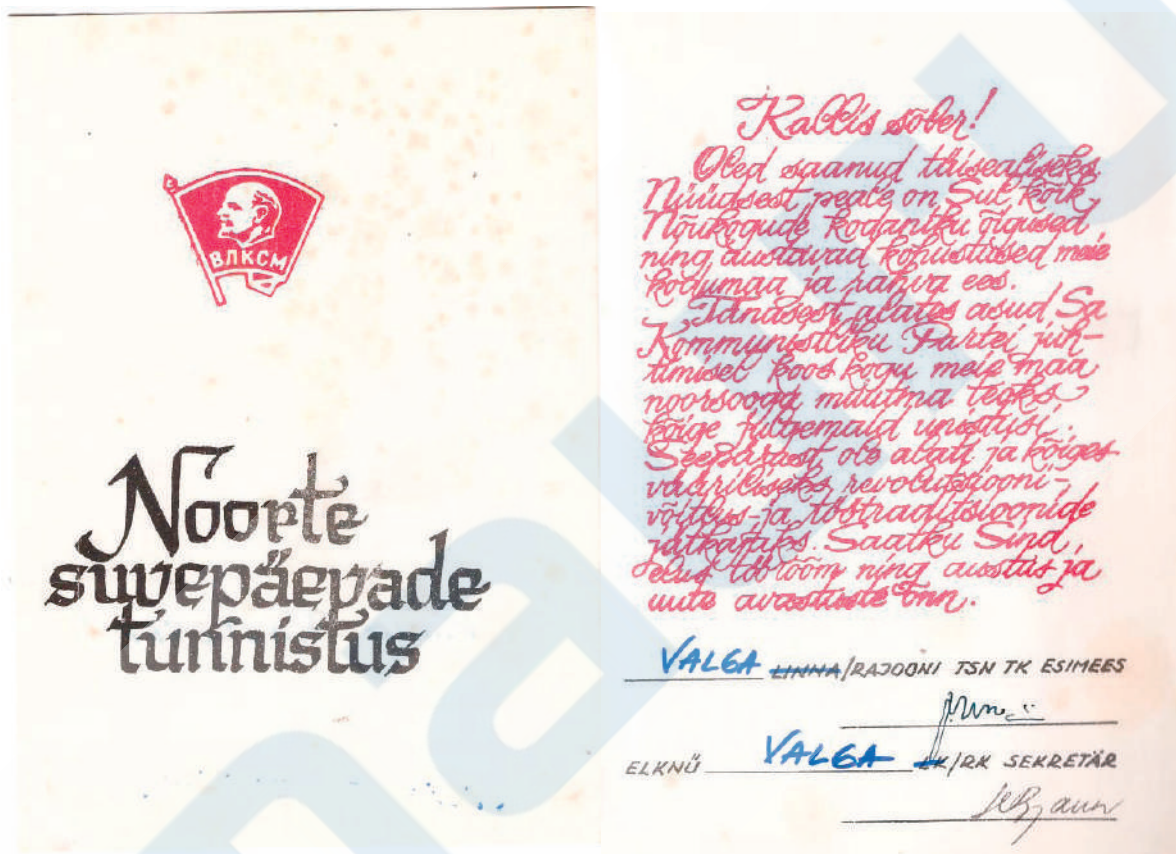
Adressaat

Kellele on tekst mõeldud: autorile enesele (päevik, mälestused, oma elulugu jm), autoriga seotud isikutele (kiri, testament, kutse, tunnistus jm), avalikkusele (kõne, ajaleheartikkel, laul jm)? Kuidas mõjutab adressaat teksti eesmärki (propaganda jm)?

Näide. Noorte suvepäevade tunnistus, 1978.

Selgitus

Tunnistus on mõeldud keskkooli lõpetanud noortele.

Perspektiiv

Kelle seisukohast teemat käsitletakse? Kuidas see mõjutab vaatenurka?

Näide. Aire Kalmre, „Juubelilaulupeol Tallinnas“, Triinu, 1995, nr 168, lk 32.

Selgitus

XXII üldlaulupidu toimus 2.–4. juulil 1994 Tallinnas. Artikli autori Aire Kalmre arvates ootas publik hoogsamaid ja rõõmsamaid laule, see on aga tema enda arvamus.

Esimese päeva repertuaar oli tõsine. Korraldajate poolt põhjendati, et laulupidude 125. aasta juubel on tähtpäev, mida tuleb tähistada tõsiste lauludega. Samuti väideti, et viiekümne pika okupatsiooniaasta kestel Eesti rahvas on võõrdunud usust ja religioosset laulud sobivad esimese laulupäeva repertuaari. Publik nagu ootas hoogsamaid ja rõõmsamaid laule esimesel iseseisval laulupeol pärast pool sajandit kestnud okupatsiooniga.

Tsensuur

Teatud määral kasutatakse tsensuuri igas riigis ja iga riigikorra ajal: demokraatlikus riigis ei lubata näiteks rassistlike väljendeid, piiratakse isikuandmete avalikustamist teatud küsimuste puhul jm. Totalitaarsetes riikides on isikukultus: riigijuhtide elu näidatakse ainult parimast küljest, korda kritiseerivad väljendused on keelatud.

Tsensuuri alaliik on **enesetsensuur**, millega tuleb arvestada inimeste isiklike allikate (päevik, kiri, mälestused) puhul. Enesetsensuuri mõjutavad erinevad tegurid: oma elu soovitakse näidata paremast küljest, vältides enda keerulisi või negatiivseid eluseiku (mälestused), riigis valitsevad ühiskondlik-poliitilised olud jm.

Näide. Väino Veemehe kiri onule Eestisse
28. märtsil 1948 Londonist.

Selgitus

Sõjajärgse stalinismi ajal (1944–1953) oli suhtlus ida ja lääne vahel ebasoovitatav, väga rangelt kontrollitud ja piiratud. Seetõttu on tänaseni teada ja säilinud harvad kodumaale jõudnud tollaste Eesti sõjapõgenike kirjad. Sellistes kirjades tuli olla väga ettevaatlik, sõnumeid kirjutati ridade vahele, et Eestis selle kirja saajat ei saaks karistada läänega ühenduse pidamise eest. Väino Veemees saatis kirja Eestisse oma onule enda nimele. Ta kirjutab neutraalsel teemal (ilm ja lilled). Kirjas nimetatud kolm sõpra on tema kolm venda. Ta nimetab ainult neljanda sõbra nime William, kes oli kahe eesnimega vend Arne William, kelle inglispärane eesnimi sobis Londoni sõbrana nimetamiseks suurepäraselt. Veemees ootaks kirja Andreselt, nimetamata, et see on tema isa. Et kiri oleks poliitiliselt korrektne, kirjutab ta Sangastes (tema kodukoht) kolhoosi Oktoobri Võitloomisest.

Lõhavarõtted 1948,
28-3-48
Kallis sõber,
jah palju aega on
möödes, palju on käidud oim
katriises ja rahutus maailmas,
palju on elatud lohi king rõõg
palju on mõlutsi, mis on elus
ja seavad klla ja alati oimad
ees. Täna on esimene pühä, kuu
on Eester Monday, mis on jälle
täis. Mul on olund karuklassid
elmad märtsis. Päikest ja sooja
on olund rõõg palju rõõg päi
punktli pami kloodpikud, mis
polund uktsi p luo taava -
selge sinine taavas - elar blue
sky - sa on ju karuldane
rõglaste juures, mis meie saa
rel. Kraadiklaas näitas omad

60-70 pügalat Fahrenheiti. Lilled
aitavad juba amsung, eriti palj
on oim arduade narkissid, eriti
kollased daffodillid, mis vaipa
ja primrosid. Püüd on veel
olund togarikaid lilled ja mis
meie pungaads, kuid pastab, et
varsti on need ka rohelised.
Siinse loodus on eriti hea ja
sunnit kliima. Siin kasvab
suis ja pöösed, mida võib
olla kasvab aruult kotoani
ka aies karvahoones. Kartu
lited on sin juba väikesed
kasvad võlga ja pole ka
ime, need pandid sin juba
veebriari kuu!!
Mõtle lõhavarõtteid, karta
võtiid neid vaster kopehaa-